

PROF. IVAN LUPIĆ

O starim rukopisima kao kulturnom naslijeđu koje nas povezuje s prošlošću

Ponekad nas baština, čak i ona knjižna, lako privuče svojim izvanjskim sjajem - prof. Ivan Lupić

Baština skupljena u svežnjeve konopima strpljivo čeka da otkrijemo njezinu »slatkost«

Ervin PAVLEKOVIĆ

Pisana baština kao trajno transgeneracijsko kulturno naslijeđe kojim prenosimo ujedno tradiciju, kulturu, povijest, no i znanje, umjetnost te vrijednosti, predstavlja iznimnu vrijednost koja nam omogućuje da se povežemo s prošlošću, da razumijemo naše korijene, a time i našu kulturu. Naravno, vrijednost pisane baštine i stare riječi je i u tome što nam omogućuje

razvoj kritičkog razmišljanja. U tom smislu, među hrvatskom pisanom baštinom ističe se i ona s prostora Primorsko-goranske županije koja predstavlja dio hrvatske književne i kulturne povijesti, o čemu smo razgovarali s redovitim profesorom svjetskoga glasa, Ivanom Lupićem s Filozofskog fakulteta u Rijeci, točnije s Odsjeka za kroatistiku i Odsjeka za anglistiku, koji govori o važnosti neprepoznate baštine.

Što uopće znači baština, odnosno pisana baština, te koja je njezina

vrijednost? Koje biste djelo u tom smislu istaknuli kao vrlo značajno?

- Svakako je jedno od naših najzanimljivijih književnih djela posvećenih temi baštine pastirski prozimetrum Petra Zoranića naslovljen »Planine«, završen 1536. godine, no objavljen tiskanjem u Mlecima tek 1569. godine, vjerojatno nakon Zoranićeve smrti. Nevoljni pastiri, izmučeni naporom da od vukova zaštite svoja stada, na jednom mjestu u »Planinama« kažu da bi i oni, kao i drugi, iz svoga kraja davno bili pobjegli da ih »slatkost baščine« nije zadržala. Nikad Zoranić ne zastaje da nam točno kaže što mu baština

znači, iako je u djelu često spominje: ona je rasuta, ona se miluje, u nju se ide. Umjesto toga, Zoranić ostavlja čitateljima posao oblikovanja značenja baštine. Njezina slatkost znači sve ono čime se čovjek veže za svijet iz kojega je ponikao ili koji je naslijedio i što ga vuče natrag, čak i onda kad je već morima daleko. Baštinu domaćih planina ne treba posebno objašnjavati nikome tko je doživio stvarnu veličanstvenost Velebita, ali Zoranić je toj veličanstvenoj prirodnoj slici htio kroz svoje pastire dati i glas, i to glas njihove pjesme koja u bogatstvu i ljepoti različitih oblika svečano odzvanja kroz ovo naše

renesansno veledjelo. Ništa ne znamo o tome kako su »Planine« nastale, zahvaljujući kome su tiskane i kako to da su do nas došle u jednom jedinatom preživjelom primjerku. Da se i taj primjerak zametnuo, kako je lako mogao, nestala bi u provaliji vremena – bez traga i glasa – naša najljepša meditacija o baštini.

U čemu je ljepota pisane baštine, u ovome slučaju glasovitog Zoranićevog djela, koje nazivate »najljepšom meditacijom o baštini«?

- Zoranićeva je meditacija lijepa, ali je i zahtjevana. Da bismo u njoj uživali, potrebno je da se prvo namučimo, da nam drugi u sporom

Potrebne su nam mlade snage koje će, opremljene i obrazovane, pokidati te konope kako bismo se s baštinom suočili i kako bismo je što bolje proučili. Baština ne zastarijeva; zastarijevaju tek oni koji se njome bave zajedno s načinima na koje je tumače, a glavni je budući izazov, prema tome, pronaći način na koji će se naše različite ekspertize što bolje povezati kako bismo generacijama koje dolaze omogućili da na uvijek novi poziv baštine odgovore bolje od nas

usponu pruže ruku i pokažu put. Još uvijek nalazimo izraze u »Planinama« koje ne znamo točno protumačiti, a Zoranićevo sklapanje rečenica ponekad je toliko neobično da su mu neki predbacivali kako je nad njima izgubio kontrolu. Naprotiv, Zoranić je izrazito osviješten jezični umjetnik – kao uostalom i svi dobri renesansni pisci – a njegov mukotrpno izgrađen jezik sastavni je dio estetske koncepcije djela. Jezični krajolik »Planina« neodvojiv je od njihove intelektualne osnove u koju su pažljivo utkana i kulturna, i politička, i duhovna značenja. Otkuda je došao taj jezik i u dijalogu s kim ga je Zoranić stvarao, to su nažalost pitanja o kojima i dalje uglavnom samo nagađamo. U tome smislu Zoranić dijeli sudbinu Marulićeve »Judite« jer oba djela očekuju posvećenog i nadasve strpljivog čitatelja. Tako je i inače s baštinom koju čuva dobra knjiga: ona traži strpljivo čitanje, a strpljenje je nepopularna vrlina.

Blago iz škrinje

U suradnji s projektom »Putovima Frankopana« Primorsko-goranske županije, koji revalorizira značaj Frankopana, i u vezi s nedavnim simpozijem u Cresu posvećenom našoj pasionskoj baštini, imali ste priliku susresti se uživo s nekim istaknutim primjerima naše pisane baštine. O kojoj je baštini riječ i što ste iz tog susreta saznali?

- Ponekad nas baština, čak i ona knjižna, lako privuče svojim izvanjskim sjajem. Kada sam nedavno – u sklopu kolegija koji sam izvodio u suradnji s projektom »Putovima Frankopana« Primorsko-goranske županije – vodio svoje studente s riječke kroatistike u Vrbnik da vide slavne glagoljske misale i brevijare, nije ih bilo teško očarati. Nekoliko iluminacija, malo listanja, tek poneka dodatna zanimljivost i pojašnjenje – i knjige su počele govoriti. Ti su rukopisi toliko lijepi da se zapravo treba paziti da ih tumači svojom učenom intervencijom ne pokvari.

Sasvim smo drukčije iskustvo imali kolegica Saša Potočnjak i ja kada smo nedavno pošli u Krk da u prisutnosti ljubaznog i učenog mons. dr. Franje Velčića proučimo rukopis creske »Muke« Franića Vodarića. Dočekala nas je nadasve neugledna knjiga, puno manja nego što smo je zamišljali, trošna i umorna: kao da je i ona naravi »težaške kopaške« kao i njezin sastavljač Vodarić. A opet, ta knjiga čuva u sebi puno više nego mnoge sjajne i skupocjene knjige.

Ona nam je jedinstven svjedok da je na Cresu živjela hrvatska drama, kao neka luč koja se iznenada upalila u tami u kojoj su joj propali jezični srodnici. Propala bi i ona da Branko Fučić, nikad umoran od radoznalosti, nije zavirio u škrinje jedne creske pokojnice u čijoj se sobi slučajno našao.

Erudit Levaković

Možete li nam reći kako se uopće dogodi otkriće jedne znamenite knjige takve vrijednosti, odnosno otkriće stare pisane baštine?

- Pitanje je kako znati u koju škrinju valja zaviriti i što iz škrinje treba izabrati, odnosno kako ćemo prepoznati baštinu. Teško je, naime, baštini odrediti granice jer nije sve što je preživjelo baština. U jednom svom nedavnom istraživanju u hrvatskim arhivima izvedenom u sklopu projekta »Hrvatska rukopisna kultura« koji vodi Irena Bratičević s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a financira Hrvatska zaklada za znanost, našao sam na niz svežanja na kojima je skrbnik tog arhiva, očito poražen činjenicom da ne može baštinu razlučiti od nebaštine, nestrpljivo pisao »carte di niuna importanza« (papiri od nikakve važnosti), da bi zatim nastavljao svoju arhivsku lamentaciju pitanjem kome bi uopće takvi papiri mogli koristiti i zašto se, eto, uopće čuvaju. Znao je, ipak, taj neimenovani skrbnik da će i on, ožalošćen svojim arhivom, naći jednog dana svoga čitatelja (jer zašto bi inače ostavljao takve bilješke), ali vjerojatno nije znao da se taj njegov rijetki čitatelj s njime u ovom slučaju neće slagati. Naime, u jednom od tih svežanja našao sam inače nepoznate spise Rafaela Levakovića, jednog našeg velikog, iako nažalost često krivo shvaćenog proučavatelja baštine. Podrto stanje ovih njegovih spisa, prikazano ovdje na fotografiji, možda je ponajbolja slika njegove podrte reputacije među proučavateljima hrvatskog glagoljaštva.

Tko je zapravo Rafael Levaković i kakav je bio njegov odnos prema glagoljskoj baštini?

- Levaković je bio crkveno lice, kao uostalom i mnogi intelektualci iz naših krajeva, rođen u Jastrebarskom 1597., a preminuo u Zadru 1649. godine. U manje od pedeset godina života napravio je i objavio čuda, a čuda je ostavio za sobom i u rukopisima. Nahodao se po svijetu, naradio se i dobio je na kraju i kakvu-takvu biskupiju, premda se možda nadao nekoj boljoj. Poznat

Nepoznati spisi Rafaela Levakovića

nam je kao reformator jezika glagoljskih liturgijskih knjiga, u onom zanimljivom trenutku kad je Katolička crkva u jeziku vidjela način da pridobiva ljude i da među Slavenima miri razlike koje su proizašle iz velikog raskola Crkve na istočnu i zapadnu. Čovjek koji je s hrvatskim glagoljskim knjigama proveo možda više vremena nego bilo tko drugi, završio je pak kao svojevrsni neprijatelj hrvatske knjige jer je glagoljsku vjersku knjigu rusificiranjem odveo u smjeru istoka, a sve po napucima odozgo.

Kojoj je vrsti intelektualca Levaković pripadao?

- Prije svega, bio je veliki erudit i njegova zanimanja ne mogu se sveći na tek jednu znanstvenu disciplinu. Bavio se jezikom, poviješću, liturgijom, ali i diplomacijom i politikom. Znao je i glagoljicu, i ćirilicu, i latinicu, govorio je i hrvatski, i talijanski, i latinski, i njemački, a učio je na svojim putovanjima i druge jezike. U još jednom njegovom nepoznatom spisu – također u jednom od onih nevažnih i neuglednih svežnjeva – sastavljao je za sebe pri putu kroz Bosnu priručni bosansko-turski konverzijski vodič. Iz njega nam postaje jasno da je

u Bosni oduvijek bilo veselo: »Tako ti Boga, daj mi piti. – Hoćeš li vina ali vode? – Što ti drago. – Na ti vina, vazmi i pij!« Je li Levaković svojim veselim konverzijama u Bosni možda postao počasni Bosanac, ne znamo, ali znamo da nam je teško reći kome Levaković pripada i tko

Pastirski prozimetrum Petra Zoranića naslovljen »Planine« jedno od naših najzanimljivijih književnih djela posvećenih temi baštine

bi ga trebao proučavati. Što mu je baština? Tko će mu dati disciplinarni okvir unutar kojega će se najbolje prikazati njegov lik i djelo? Kao fratar koji je obrazovan na Trsatu, kod Franje Glavinića, on je svakako i kvarnerski čovjek. Njegovi spisi – posvećeni vrlo raznolikim temama – leže još uvijek u velikoj mjeri neprepoznati po raznim našim i stranim arhivima, a bez njih nam je teško razumjeti i ocijeniti Levakovića kao intelektualca. On je svakako jako volio svoj jezik i jezik mu je bio velika, životna tema, ali je i tada bio čovjek bez jednostavnog okvira. Levakovićevo životna sudbina – sva užurbana, sva u radu i trci, kao proganjana po svijetu pitanjima jezika – može nam biti slika baštine kojoj još nismo dorasli jer je još nismo kako treba ni prepoznali. Baština, dakle, kao trajni izazov. Velebit nas podsjeća da je tu i da se ne može zanemariti čak i kad smo od njega udaljeni, ali baština naših razdrtih Levakovića skupljena je u svežnjeve konopima i strpljivo čeka pritisnuta lamentacijama ozlojedenih arhivara.

Poziv baštine

Što je potrebno kako bismo bolje upoznali i ispravnije vrednovali našu (pisanu) baštinu?

- Potrebne su nam mlade snage koje će, opremljene i obrazovane, pokidati te konope kako bismo se s baštinom suočili, kako bismo je što bolje proučili i kako bismo saznali u čemu se sastoji njezina slatkost. Baština ne zastarijeva; zastarijevaju tek oni koji se njome bave zajedno s načinima na koje je tumače. To je gotovo pa nemoguć zadatak, jer baština znači toliko toga, i stoga se upućujemo na različite strane: jedan u crkvi gleda sliku, drugi proučava oltar na kojem se slika nalazi, treći se bavi arhitekturom, četvrti liturgijom, a peti se pita kakvim se jezikom u crkvi govorilo i što je crkva u književnom smislu porodila. A u tu se baštinu, nekada kao i sada, stupa odjednom i njezin je doživljaj sjedinjen.

Glavni je budući izazov, prema tome, pronaći način na koji će se naše različite ekspertize što bolje povezati kako bismo generacijama koje dolaze omogućili da na uvijek novi poziv baštine odgovore bolje od nas.

»Muka« Franića Vodarića je naoko neugledna knjiga, ali čuva u sebi puno više nego mnoge sjajne i skupocjene knjige

Kip Petra Zoranića na Trgu sv. Krševana u Zadru